

NEKOLIKO DAGUERREOTIPIJA

Od vremena Leonarda da Vinci-a nije praktična primjena camerae obscurae toliko triumfovala kao upravo u doba, kada je Mr. Louis Jacques Mandé Daguerre (1787. do 1851.) izumio da »sunčanim zlatom« slika na »srebrenom fondu«. Uz »Fultonovu ludost« i Stiephensohnove »željezne kočije« pa nuz biedermeyersko stilsko pojednostavnjivanje u dane općenog buržoaziranja evropskog civilizovanog društva, i uz onu progresivnu tvorničarsku industrializaciju kulturnih područja, ovaj izum bio je nadasve podesan da odmišeni gospodsku i skupu minijaturu. Sama litografija bješe druge misije i karaktera.

Oduševljenje, koje se javilo u Francuskoj i u Njemačkoj, dopre nabrzo i u Zagreb, što je i opet dokazom, kako je taj grad živio u neprestanom kontaktu sa civilizovanim Zapadom Evrope. Još od XVIII. stoljeća nalazili su u Zagrebu dobru zaradu mnogi slikari. U 2. deceniju XIX. st. portretirao je tu potom glasoviti Waldmüller, ali su kasnije iz Beča dolazili baš i specijalni minijaturisti. N. pr. u »Intelligenzblatt«-u (zur Agramer Zeitung) preporučivao se ljeti 1830. (Kunst-Anzeige) Heinrich Ferstler, akademischer Portraitmaler von Wien. »Empfiehl sich einem hohen Adel, löbl. k. k. Militair und kunstsinnigen Publikum, vorzüglich in der Miniatur-Malerey, auf die kurze Zeit seines Aufenthaltes. Er wohnt in der Rathhausgasse Nro. 11.«

Mimo njega »gostovao« je i Michael Carl Stroy, Portrait- und Historienmaler aus Wien. I njegov oglas kaže, da se isti slikar preporuča »bei seiner Durchreise, dem hohen Adel und verehrungswürdigen Publikum, in obbenannten Kunstfächern, und verbürgt die vollkommenste Ähnlichkeit, und zwar um die billigsten Preise. Auch besitzt derselbe eine bedeutende Gemälde-Sammlung, welche täglich in seiner Wohnung, Nonnengasse 71, zu besichtigen ist. (Intelligenzblatt zur Agramer Zeitung Nro. 87, den 16. November 1830.) Od toga Stroya i danas je u Zagrebu sačuvan velik dio njegovih tadašnjih radova, dok se iz samih ovih dviju anonsa razabira zanimljiva laboracija umjetničkih vaganata s putujućim izlozbama.

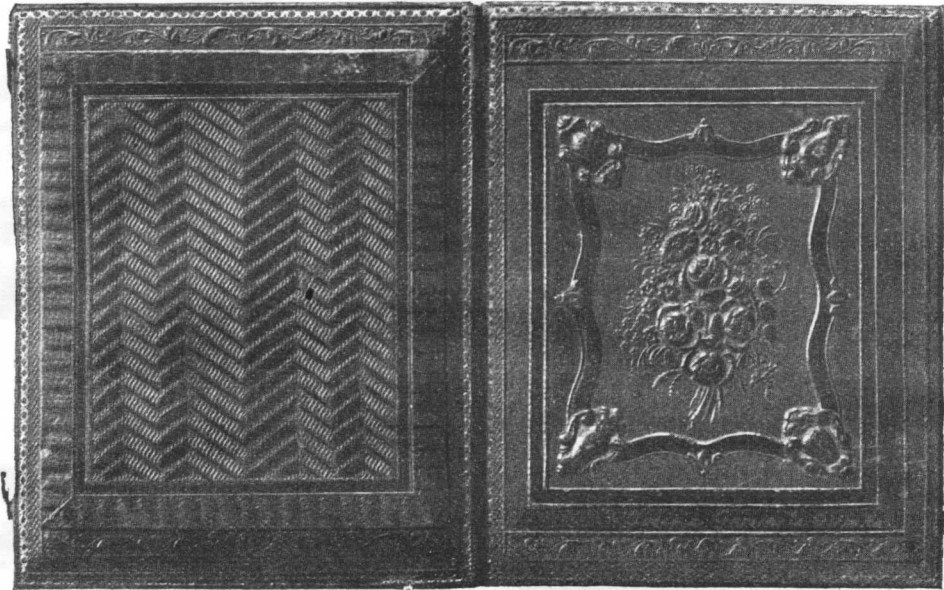
No pojavom daguerreotipije minijaturisti idu uvelike u pozadinu. I gdje koji slikar dao se sada na tehničko eksperimentiranje po receptu novoga izuma. Tako je naš jedan sunarodnjak, slikar N. Novaković, bavio se 1839. u Parisu, a došavši 1840. u Zagreb, snimio »više zagrebačkih okolica koje je putem daguerreotipije umnožio« (Isp. Kuljević Slovník umjetnikah jugoslavenskih. Zagreb 1860. s. 322.).

Začudo, dok se u Hrvatskoj, u kojoj se tada jedva pred 80 godina prestalo spalji-

vati vještice, nije proti ovomu novovjekomu izumu s praznovjerske strane pošlo opirati, dotle je u Njemačkoj daguerreotipija primljena u javnosti na jedan upravo nepojmljiv način. U Münchenu je mirno i sa mnogo ukusa počeo da radi švicarski slikar Isering, koji je daguerreotipije još kolorirao, pa tim proizvodio silne efekte. Dalje je tu 1839. radio prof. Steinheil, zatim u Berlinu 1840. mehaničar i optičar Petitpierre. Ali u Leipzigu je prijem bio naopak. 1842. pokušao je Karl Dauthendey da udomi »novo slikanje«. Prve ga započese sumnjčiti novine. »Leipziger Stadtanzeiger« žestoko se obori proti daguerreotypiranju. Evo kako se ograđuje glas javnoga mnijenja i »žurnalistička vevlast«: »...jer ne samo što je drsko htijenje htjeti časomične zrcalne slike trajno uzdržati, nego je to jedna ordinarna nemogućnost (sam kaže: wie es sich nach gründlicher deutscher Untersuchung herausgestellt habe). A i sama želja to htjeti prosto je bogohulstvo. Čovjek je naime stvoren na sliku i priliku Božju, no Božju podobu »ne će uhvatiti i prilijepiti na materiju baš nikakova ljudska mašina, itd.« (Isp. Max Dauthendey, Aufzeichnungen aus einem begrabenen Jahrhundert. München (1912.).

Kad je ovako stao revnovati duh bibličke nazovikulture i pastorske reakcije, nije nevjerovatno, da se u publici samoj isprva uvriježila averzija. Trebalo je portretiranom licu sjediti sate i sate ukočeno pod vedrim nebom, piljeći ispred čarobne škrinjice. Kroz kakove rešetke vrta i ulice je svijet promatrao »ludoriju«. Crna marama podsjećala na instrument crne magije. Nikad uspavana alkemistička izvjedljivost kombinovala je uz to brzo, da se to od sunčanih zraka — zlato hvata, ili da se sprovodi bar neko čudotvorno liječenje. I kada je poslije izdržane ekspozicije na limu izišla »vijernost« puna strahotne točnosti, svijet se uistinu isprva začao duго gledati...

Doista, prema fotografiji u daguerreotipije je prednost, što upopreko u tih »zelenkastih slika« ima mnoštvo finih polutonova, za koje u mirno doba minijaturâ odgojena publika imadaše sama po sebi opet mnogo smisla. Naše pak hitro filmsko doba teško razabira finese, kojima je odisao život predašnjih stoljeća. Unikati, solidnost, razmjerje, nenametljivost... I slikarsko estetski moment uvijek je na daguerreotipijama odličan. Kad uhvatimo i koju već pobljeđjelu daguerreotipiju, te je skrećemo i obrćemo pod pravi »vidni kut«, kolika razlika od dojma prema kasnijim (i današnjim upopreko) šablonskim, beznačajnim fotografijama, bez obzira na to, da su i trajnije, ako ih baš izravno ne dira danje svjetlo!

*Iz obitelji pl. Gorup u Osijeku. Daguerreotypija u kožnatim koricama.
U muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu.*

Izumiteljsku fazu prvih daguerreotypija usavršili su nabrzo boljom i skraćenom tehnikom stručnjaci po imenu Ettinghausen i Berres. To je bila t. zv. bečka škola. Već 1842. stiže u Zagreb jedan njezin adept po

imenu Herr Bosch. Dulje od tri mjeseca bavio se on ovim unosnim i, dakako, onda pomodnim poslom. Bile su dvije metode: Jodchlorür (2 i pol minute) i Jodbromür (samo nekoliko sekundi). A najnapornije je

Daguerreotypija iz obitelji pl Gorup u Osijeku. U Muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu. (Originalna veličina.)

bilo očima fiksirati neku točku na ploči kroz određeno vrijeme. Suppanova »Croatia« (IV. 24.) istaknula je veselo taj osobiti artizam pomenutoga došljaka:

»Herr Bosch, der sich nicht nur alle nöthigen Kenntnisse für Daguerreotypie angeeignet, sondern auch mit unermüdetem Eifer für die Perfektion dieser herrlichen Erfindung experimentiert, erzielt nun durch eine eigene Modification im Dunstprocesse der chemischen Elemente in Zeit von wenigen Secunden Phototype, welche den Kenner durch Zeichnung wie durch Farbenton in jeder Beziehung zufriedenstellen. In der That ersetzt ein solches Porträt durch die unübertreffliche Verähnlichung des physiognomischen Gepräges völlig die mangelnde Lebensfrische des Colorites«.

Bosch je radio s jodchlorürom minutu, a s jodbromürom samo pol sekunde. Snimao je osim potreba i panorame Zagreba sa Save i s različitih položaja, pa i pojedine dijelove grada. Te snimke smišljalo se onda litografirati. Zanos je bio ogroman. »Die Damen — kaže na koncu pomenuti list — die sich daguerreotypiren lassen wollen, rathen wir übrigens, das süsseste Lächeln, die graziöseste Attitüde anzunehmen; der Maler schmeichelt, die Natur — konterfeit. Hr. Bosch ist übrigens ein Mann mit den gefälligsten Manieren, unermüdet in immer neuen Versuchen, auch wenn sie ihm kaum die Kosten ersetzen. Sein nächstes Reiseziel ist Triest«.

Moguće, da se kod istoga Boscha dao snimiti i Mirko Bogović u svibnju 1842., kako svjedoči pismo Antuna Nemčića, koji je

Dvije daguerreotypije nepoznatih ličnosti iz zbirke g. dr. Nikole Pečornika u Varaždinu.
(1. Format 11×12 cm; 2. visina 5 cm.)

u ono vrijeme boravio u Ludbregu. »Dragi brate! . . . (piše Nemčić Bogoviću) Tvoja slika, koju ovih danah dobih, vrlo me obradovā, i to tim više, što ti s avim priliči. Akoprem te oči duha moĝa često zriju, ipak mi je mīlo, da te i tēlesnim okom vidit moĝu. Budi uvēren — da, ako i vrēme konture tog daguerotipa, kao što se kaŝe, iz briše, ono sigurno upliv imati neće na daguerotip u sērcu mome, dok oboje neuništi . . .« (Isp. Pēsmе Antuna Nemčića. Izdao Mirko Bogović. U Zagrebu, (tiskom Franje Źupana) 1851.).

Tako je daguerreotypija ušla u kulturne potrebe u Hrvatskoj. Od onda dalje naći je i u Zagrebu stalnih profesionista sve tamo do pod kraj pedesetih godina. No već prije toĝa uporedo je Źapočela prodirati i fotografija s papirnatim kopijama, jeftinija i brŹa i mnogostrukija. To je već doba F. Kelemeņa s »velikom Fotografičkom Salom« u donjoj Ilici, kada se voljelo koloritom fotografije »ufiniti«, t. j. dobiti u neku ruku nadomjestak minijature. No daguerreotypija dominira još gotovo dva decenija.

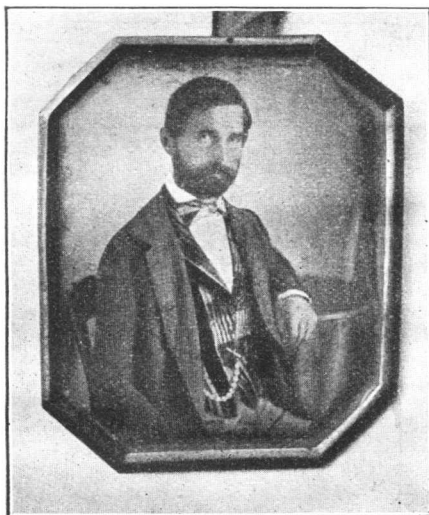
Poslije g. Boscha oglasio se kao stalan stručnjak g. I. Strohberger.

»Za portrete u daguerrotypu, u savršenosti, kao što ju dosada nitko postīĝo nije, s farbami ili bez njih, preporučuje se podpi-

sani. Cena kipovom je: 4—6 forintih. — Budući da je potpisani, bavivši se u Beču, ovu u struci ovoj još nepostiŹenu savršenost sebi pribavio, zato je u stanju, da za potpunu sličnost kao i za postojanost kipa jamčiti moŹe. — Pravi on takove kipove pri svakom vremenu kako u sobi tako i pod prostim nebom od devete do tretje ure. I Strohberger, stanuje u poštarskoj ulici pod broj 72., naprama kući gdje. Paravićke. (Vidi »Novine horvatsko - slavonsko - dalmatinske« br. 61. U Subotu 1. kolovoza 1846. Tečaj XII. s 260. oglas br. 154.).

Malo kasnije javio se drugi stručnjak, i to ide onda redom: »Josip Hausbaum, slikar i Daguerrovih kipovah sačinitelj u Zagrebu, preporučuje se u svako doba godine savršenih kipovah, kakovi do sad još nikomu po ruki pošli nisu, po 3—6 do 10 forintih u srebru sačinjati. Ima takodjer čast preporučiti se prepoštovanom duhovništvu za svakojake potrebite cārkvene slikarie i risarie u olju i frēsku, kako takodjer za pozlatjenje cārkvениh uresah. Ukazat će se obitalište njegovo u Zagrebu u tērgovini Antuna Korlina«. (Oglas u Obćem Zagrebačkom Kolendaru za godinu 1847, T. II.).

U muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu čuvaju se samo dvije daguerreotypije, no one su tako odlično opremljene i

Antun Mažuranić (1805.—1888.) Iz zbirke gosp. Vladimira Mažuranića u Zagrebu.

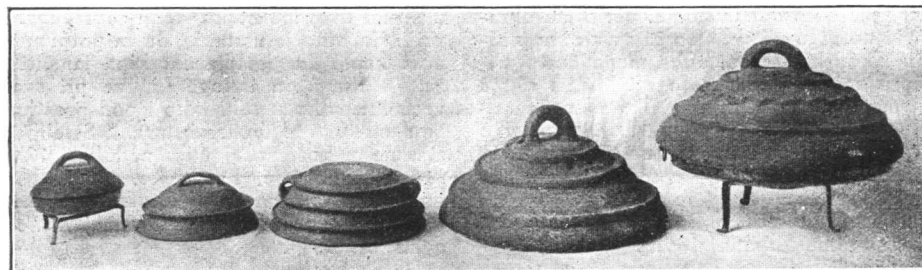
sačuvane, da veoma dostojno reprezentiraju svoju vrstu. Obje su u kožnatim plosnim kutijicama, zapravo u dvjema kožnatim koricama. Na prvoj slici predočena je vanjska

strana s elegantno utještenim ornamentom, koji nosi sav odsjev biedermeyerskog ukusa. Na drugoj slici lijeva je strana iz blijedunjavo crvenog pliša sa preostalim klasicističkim dekorativom, dok je sama daguerreotypija pod staklom u harmonično srezanom tamnom okviru. Isto je i sa trećom slikom.

Portret Antuna Mažuranića (1805.—1888.) snimljen je u Beču 27. kolovoza 1852., »par Monsieur Le Pescheur de Lyon«, koji je *ra-Sonne nicht ausgesetzt werden; und diejenino kolorirana uokvirena mjedenim limom (6×7,5 cm.) i visilica je plave svilene vrpce a nosi na naleđu stručnjačku opomenu: »So wie Aquarelle und Miniatur-Gemälde dürfen die Daguerreotyp - Bilder in Farben der Sonne nicht ausgesetzt werden; und diejenigen, welche sie immer im Schatten halten, werden das Vergnügen haben, selbe durch eine beträchtliche Reihe von Jahren in ihrer ursprünglichen Frische zu erhalten«.*

Danas je daguerreotypija iza polstoljetnog zanemarivanja postala rado traženi muzealni i sabirački starinarski predmet. Unatoč prošaste obilnosti u Hrvatskoj i svestranih potraživanja, nije mi ipak uspjelo za ovu publikaciju pronaći do ovo par primjeraka.

dr. Josip Matasović.

IZ MATERIJALNE KULTURE.

(Etnografski Muzej u Zagrebu.)

Pekve (crijepnje).

Na veliku je području Balkana još i danas u običaju, potječući tradicijom iz duboke starine, pečenje kruha, pogače pa i kolača spomoću zemljane sprave, koja se različito naziva: pekva, peka (nazivi naročito u Hrvatskoj, Bosni i Dalmaciji), crijepnja, crepulja (u istočnoj Bosni i Srbiji), pokljuka, vršnik, sač, ožeg. Karakteristike i oblike uglavnom im prikazuje otisnuta slika takovih objekata iz

Etnografskoga muzeja u Zagrebu, od jamačno najmanjega tipa (slijeva), prikladna za pečenje male pogače ili čega sličnoga pa do najvećih i najmasivnijih za omašne hljebove velike porodice. Svi imaju oblik znatno udubena konkavna poklopca a stijenke su im već prema veličini debele otprilike 0,5—3 centimetra.

Hljeb (ili pogača) peče se redovno »p o d p e k v o m« jednostavno, t. j. umiješano se